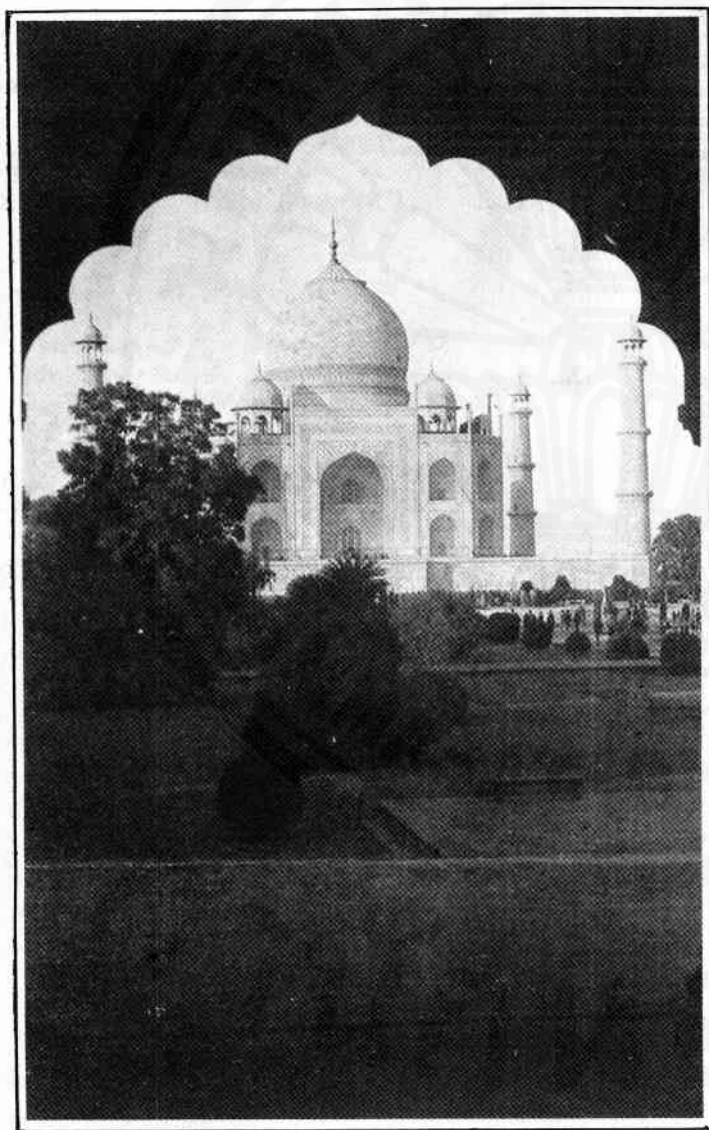


การศึกษาปรัชญา ด้วยวิธีเปรียบเทียบ



วิจิตร เกตวิไลษฐ์

คณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การศึกษาปรัชญาด้วยวิธีเปรียบเทียบ ได้

พัฒนาการเป็นวิชาขึ้นใน ประวัติปรัชญาเรียกว่าปรัชญาเปรียบเทียบเมื่อไม่นานมานี้ และคิดเหมือนว่าจะเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งของวิชาปรัชญา จะต้องเกิดขึ้นเช่นเดียวกับวิชาอื่น ๆ เช่น ภาษาเปรียบเทียบ ศาสนาเปรียบเทียบ วรรณคดีเปรียบเทียบ ฯลฯ ปรัชญาเปรียบเทียบและแม้จะมีคำว่า “เปรียบเทียบ” กำหนดลักษณะของวิชา เช่นเดียวกับวิชาเปรียบเทียบอื่นๆ แต่ก็มีลักษณะพิเศษของตนโดยเฉพาะ ซึ่งน่าจะได้สืบค้นและตรวจสอบดูว่า มีลักษณะอย่างไรบ้างที่ทำให้ปรัชญาเปรียบเทียบสามารถยืนยันตัวตนเองขึ้นมาได้สมเป็นวิชาอย่างหนึ่งอันเป็นที่รับรองกันในวงการของการศึกษาวิชาปรัชญา

หัวข้อต่าง ๆ ที่น่าจะนำมาพิจารณากัน มีดังต่อไปนี้ :

๑. บ่อเกิดของปรัชญาเปรียบเทียบ
๒. ประวัติความเป็นมาของวิชาปรัชญาเปรียบเทียบ
๓. ขอบข่าย, เนื้อหาและวิธีการของปรัชญาเปรียบเทียบ
๔. ปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับวิชาปรัชญาเปรียบเทียบ

๑. บ่อเกิดของปรัชญาเปรียบเทียบ

ปรัชญาเปรียบเทียบมิใช่เป็นสิ่งประดิษฐ์ขึ้นใหม่จากความว่างเปล่าของนักปรัชญา การเกิดขึ้นของปรัชญาเปรียบเทียบมิได้เกิดอย่างฉับพลัน หากแต่มีบ่อเกิดและพัฒนาการค่อย ๆ ปรากฏโฉมหน้าเป็นวิชาขึ้นตามธรรมชาติ และเมื่อเราได้พิจารณาอย่างใกล้ชิด เราจะพบสาเหตุต่าง ๆ ที่ทำให้วิชาเกิดขึ้น ซึ่งพอจะประมวลเฉพาะสาเหตุที่สำคัญ ๆ มาแสดงไว้ได้ดังต่อไปนี้

๑.๑. *ปรัชญาเปรียบเทียบเกิดจากธรรมชาติของการแสวงหาความรู้ของมนุษย์* การเปรียบเทียบเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งในการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ เมื่อบุคคลมีความรู้หรือความเชื่อ อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ในใจ ต่อมาเขาได้พบความรู้หรือความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับที่แตกต่างกันไป การเปรียบเทียบเพื่อตัดสินอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมเกิดขึ้น อีกนัยหนึ่ง ปัญหาต่าง ๆ ปัญหาใดก็ตามที่บุคคลสนใจ ถ้าปรากฏว่า คำตอบต่อปัญหานั้นมากกว่า ๒ การตัดสินใจเลือกคำตอบย่อมจะเกิดขึ้น และ

ถ้าหากได้ตรวจสอบธรรมชาติของการตัดสินใจอย่างใกล้ชิดแล้ว เราจะพบว่า ในการตัดสินใจนั้น มีการเปรียบเทียบเข้ามามีบทบาทอยู่มาก อนึ่ง การที่ผู้กล่าวว่า มนุษย์แต่ละคนมีโลกทรรศน์แตกต่างกัน นั้น ย่อมหมายถึงว่า แม้แต่ละคนจะยอมรับเรื่องใดเรื่องหนึ่งตรงกัน แต่ก็มีทรรศนะแตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง ไม่อาจตรงกันได้ทุกประการ ความแตกต่างกันเช่นนั้น ก็เนื่องมาจากการเลือกของแต่ละคน และเป็นเหตุแน่ใจได้ว่าในการเลือกนั้นจะต้องอาศัยการเปรียบเทียบซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติเป็นอุปกรณ์ วิธีการเปรียบเทียบนี้เป็นทัศนใจของนักปรัชญาตะวันตกในคำว่า Analogy^๑ ส่วนนักปรัชญาตะวันออก โดยเฉพาะในสำนักปรัชญาขงจื๊อของอินเดียได้เน้นการเปรียบเทียบนี้ได้ในคำว่า อุปมานซึ่งพอจะกล่าวได้อย่างกล่าว ๆ ว่ามีลักษณะตรงกับคำว่า Analogy นักปรัชญาขงจื๊อระบุไว้อย่างชัดเจนว่า อุปมาน เป็นบ่อเกิดของความรู้ประการหนึ่ง ถ้าหากเรายอมรับว่า การเปรียบเทียบ เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ ซึ่งมีอยู่โดยธรรมชาติ เราก็ต้องยอมรับว่า บ่อเกิดของปรัชญาเปรียบเทียบ มีสาเหตุอย่างหนึ่งจากธรรมชาติของมนุษย์

๑.๒ *ปรัชญาเปรียบเทียบเกิดขึ้นเพราะมนุษย์โลกมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดเพิ่มขึ้น* สมัยปัจจุบันนี้อุปสรรคทางภูมิศาสตร์ที่ทำให้มนุษย์ต้องแยกกันได้ลดน้อยลง ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้ทำให้มนุษย์ตามส่วนต่าง ๆ สามารถติดต่อสัมพันธ์กันได้ใกล้ชิดและรวดเร็ว และด้วยเหตุนี้ เมธีผู้เป็นตัวแทนของวัฒนธรรม

๑. Analogy (ana - logon = according to ratio) แปลว่าความคล้ายคลึง หมายถึงความคล้ายคลึงเนื่องด้วยมีความสัมพันธ์กันตามสัดส่วน เพลดอเริ่มใช้คำนี้ใน “การอ้างเหตุผล” ด้วยการแสดงความคล้ายคลึงกันระหว่างสิ่งสองสิ่ง นับแต่นั้นมา ได้มีการใช้คำนี้ในการอ้างเหตุผลทั้งในปรัชญา เทววิทยาและวิทยาศาสตร์ ส่วนคำว่า “อุปมาน” นักปรัชญาอินเดียได้อธิบายโดยใช้คำว่า Analogy คำว่าอุปมานมีนัยว่า สันนิษฐานอุปมาอุปไมย อภิมติ : ตัตถกรรม สาเหตุอุปมาอุปไมย แปลว่า ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคำ (หรือข้อ) และความหมายที่คำ (หรือข้อ) หมายถึง เช่นเราได้รับคำอธิบายสิ่ง ๆ หนึ่ง ต่อมาได้พบสิ่งซึ่งมีลักษณะที่โต้แย้งมา เกิดความสับสน ความรู้ที่เกิดขึ้นเพราะทราบถึงความสัมพันธ์ของสิ่งสองสิ่ง ในกรณีข้างต้นนี้สิ่งสองสิ่งนั้นคือสิ่งที่ผู้อธิบายให้ฟังกับสิ่งที่ได้พบเห็น

และความคิดของโลกจึงมีโอกาสนับถวายเป็นวัฒนธรรมและความคิดอื่น ๆ ที่แตกต่างจากของตน และได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดซึ่งกันและกัน การปะทะสังสรรค์กันเช่นนี้ได้เป็นเหตุให้เกิดการศึกษาวรรณกรรมและความคิดเกิดขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าปรัชญาเปรียบเทียบที่เกิดขึ้นเพราะสาเหตุนี้จะมีจุดมุ่งหมาย ๓ ประการคือ ก) เพื่อทำความเข้าใจวัฒนธรรมและความคิดที่ต่างจากตนโดยอาศัยความรู้เดิมเป็นเครื่องเทียบเคียง ข) เพื่อแสวงหาประโยชน์จากกันและกัน เพราะเห็นว่าเหตุผลของฝ่ายอื่นอาจจะเพิ่มเติมข้อบกพร่องในเหตุผลของตนได้ ค) เพื่อสร้างสรรค์ความผูกพันทางอารมณ และความคิดให้เป็นเอกภาพ

๑.๓ ปรัชญาเปรียบเทียบเกิดขึ้นเพราะผลจากการศึกษาภาษาเปรียบเทียบ และศาสนาเปรียบเทียบ บ่อเกิดสืบเนื่องมาจากข้อ ๒ ข้างต้นคือ เมื่อชาวตะวันตกได้มีโอกาสศึกษาภาษาสันสกฤต ผลจากการศึกษานี้ทำให้เกิดภาษาเปรียบเทียบขึ้น ทั้งนี้เพราะได้สังเกตความคล้ายคลึงกันระหว่างคำในภาษาสันสกฤตกับภาษาของยุโรป เนื่องจากภาษาทั้งสองอยู่ในตระกูล อินโด-ยุโรปเหมือนกัน และในการศึกษานี้ ผู้ศึกษาได้สัมผัสกับความเชื่อและความคิดที่มีอยู่ในตัวหรือตำราภาษาสันสกฤต จึงทำให้เกิดศาสนาเปรียบเทียบและปรัชญาเปรียบเทียบขึ้นตามลำดับวิวัฒนาการของปรัชญาเปรียบเทียบนั้น แต่เดิมนั้นเริ่มเกิดจากการเปรียบเทียบ

ปรัชญาของนักคิดในวัฒนธรรมสายเดียวกัน แต่เมื่อชาวตะวันตกได้มีโอกาสสัมผัสกับวัฒนธรรมที่แตกต่างจากตนทั้งในด้านภาษาและศาสนา การก่อตัวเป็นรูปร่างในลักษณะเป็นวิชาจึงได้เกิดขึ้นสืบต่อมาจากวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

๑.๔ ปรัชญาเปรียบเทียบเกิดขึ้นเพราะการขยายขอบเขตของวิชาปรัชญา แต่เดิมวิชาการที่เป็นวิทยาศาสตร์และจิตวิทยา ได้รวมอยู่ในปรัชญา และยังไม่เจริญเติบโตมากนัก ต่อมาก็ได้แยกตัวเองออกมา และได้แตกแขนงออกเป็นสาขาต่าง ๆ ปรัชญาก็ได้อาศัยข้อมูลจากแขนงวิชาเหล่านี้ พยายามจะสร้างเอกภาพของโลกทรรศน์ทั้งในส่วนสาขาวิชาและส่วนรวมเท่าที่จะทำได้ วิชาปรัชญาจึงขยายตัวออกไปมากตามการขยายตัวของวิชาการ เช่น มีปรัชญาวิทยาศาสตร์ทั่วไปแล้ว ก็ยังมีปรัชญาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ (Biological Science) ปรัชญาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Science) ปรัชญาสังคม (Social Science) และปรัชญาจิตวิทยา ฯลฯ นอกจากนั้นปรัชญายังได้ขยายตัวไปตามพัฒนาการของวิชาการต่าง ๆ อีกเช่นมีปรัชญากฎหมาย ปรัชญาภาษา ปรัชญาการศึกษา ปรัชญาพลศึกษา ฯลฯ การขยายตัวของวิชาปรัชญานี้มิใช่แต่ในแวดวงของวิชาการทำนองดังกล่าวข้างต้นเท่านั้น ปรัชญาขยายตัวเข้าไปในศาสนาและวัฒนธรรมของนานาอารยประเทศด้วย การขยายตัวเข้าไปสู่ศาสนาและวัฒนธรรมที่ต่างจากกันนั้นได้เป็นแรงกระตุ้นอย่างสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดปรัชญาเปรียบเทียบ

๑.๕ ปรัชญาเปรียบเทียบเกิดขึ้นเพราะความพยายามที่จะอธิบายวัฒนธรรมและความคิดของตนต่อผู้ที่มอารยธรรมต่างกับตน บ่อเกิดสืบเนื่องมาจากผลงานของเมธีตะวันตกที่พยายามเขียนอธิบายวัฒนธรรมของมาตุภูมิ



ด้วยภาษาตะวันตก โดยอาศัยแบบ โวหาร อุปมาและการเปรียบเทียบความคิดตะวันตกเป็นเครื่องมือ ซึ่งตัวอย่างเหล่านี้เราจะพบได้จากหนังสือที่เขียนขึ้นโดยเมธีตะวันตกออกมามากมาย เช่นปรัชญาอินเดียของราชกฤษณ์^๒ ประวัติปรัชญาจีน ของฟงยูหลัน^๓ และแนวคิดต่าง ๆ ของชาวตะวันออกของฮิเม-นกะมะระ^๔ เป็นต้น

๒. ประวัติความเป็นมาของวิชาปรัชญาเปรียบเทียบ

เราไม่อาจจะบอกว่าปรัชญาเปรียบเทียบได้เริ่มกันขึ้นตั้งแต่เมื่อใด แต่เราขอรับว่าการเปรียบเทียบได้เป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ดังกล่าวแล้ว ก็ถือเป็นที่แน่นอนว่า ปรัชญาเปรียบเทียบน่าจะได้เริ่มปรากฏควบคู่กันมาพร้อม ๆ กับพัฒนาการความคิดทางปรัชญา และน่าจะกล่าวได้ว่าได้อีกว่าประวัติปรัชญาทั้งตะวันตกและตะวันออกที่พัฒนาการกลายมาโดยลำดับนั้น คือประวัติของปรัชญาเปรียบเทียบนั่นเอง แต่เราไม่ถือว่าปรัชญาของฝ่ายตะวันตกหรือฝ่ายตะวันออกแต่ละฝ่ายเป็นปรัชญาเปรียบเทียบที่เราต้องการ เพราะการเปรียบเทียบในแง่หนึ่ง เป็นการเปรียบเทียบภายในขอบเขตของวัฒนธรรมเดียวกัน การเปรียบเทียบที่เราถือว่าเป็นการเปรียบเทียบตามจุดประสงค์คือการเปรียบเทียบกันนอกขอบข่ายวัฒนธรรมของตนเอง

เมื่อได้พิจารณาเบื้องต้นของปรัชญาเปรียบเทียบข้อ ๒ และ ๓ ดังกล่าวข้างต้น เราน่าจะระบได้ว่า ปรัชญาเปรียบเทียบที่แท้จริงน่าจะเริ่มต้นด้วยการที่บุคคลในวัฒนธรรมหนึ่งได้สัมผัสกับอีกวัฒนธรรมหนึ่ง ซึ่งบุคคลเหล่านั้นอาจจะเป็นผู้ค่านักท่องเที่ยว นักแสวงโชค นักการทูต และนักศาสนาผู้ทำหน้าที่เผยแพรศาสนา เป็นต้น บุคคลเหล่านั้นเมื่อได้พบวัฒนธรรมที่แตกต่างหรือละม้ายคล้ายคลึงกับตน ก็ได้บันทึกความคิดเห็นและความรู้สึกในเชิงเปรียบเทียบเอาไว้ ซึ่งทำให้เราสามารถสืบสาวประวัติความเป็นมาของปรัชญาเปรียบเทียบตามลักษณะที่เราต้องการว่า ได้มีมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ดังปรากฏในจดหมายเหตุของกรีกว่า พระเจ้าเซเลอูคัส (Seleucus) พระเจ้าแผ่นดินแห่งซีเรีย ได้ส่งชาวกรีกคนหนึ่งชื่อเมกาธีนิส (Megasthenes c. 300 B.C.) ไปเป็นราชทูตในราช

สำนักของพระเจ้าจันทรคุปต์แห่งประเทศอินเดีย ท่านผู้นี้ได้บรรยายว่า วรรณคดีของพวกพราหมณ์เหมือนกันกับชาวกรีกหลายประการ เช่นเชื่อว่า จักรวาลมีผู้สร้างและทำลายได้ พระเจ้าผู้สร้างจักรวาลครอบงำทุกสิ่งหมด และเชื่อในอมตภาพของวิญญาณ เป็นต้น^๕ นักเทววิทยาของคริสต์ศาสนาผู้หนึ่งชื่อคลีเมนต์แห่งอเล็กซานเดรีย (Clement of Alexandria 150 ? - 220 ? A.D.) ได้ยืนยันว่า ปรัชญามีลักษณะสากล เราสามารถพบได้ในหมู่ชนที่

^๒ Radhakrisnan, *Indian Philosophy*, Vol. I 2 II, (New York : George Allen & Unwin, 1962) หนังสือของ Dhirendra Mohan Datta, ได้กล่าววิจารณ์ว่า “งานของท่านราชกฤษณ์เป็นปรัชญาเปรียบเทียบในแง่ต่าง ๆ คือ ๑) แสดงความคิดอินเดียด้วยภาษาอังกฤษที่สละสลวยงดงามเป็นที่ดึงดูดใจผู้อ่านชาวตะวันตก ๒) เทียบแปลคำกริยาต่าง ๆ ของอินเดียแล้วทำให้เป็นที่น่าเชื่อถือนอกจากนี้ก็ทำให้ความคิดของอินเดียให้เข้ากันได้กับความคิดตะวันตกโดยการเปรียบเทียบ ๓) มีการเปรียบเทียบระบบต่าง ๆ ของปรัชญาอินเดียและแสดงลักษณะของอินเดียในแง่ต่าง ๆ ๔) ปฏิเสธการอธิบายความคิดอินเดียที่ผิด ๆ ของนักศึกษารื่องตะวันออกชาวตะวันตก ๕) การวิเคราะห์นั้นไม่จำกัดอยู่แต่ การเปรียบเทียบระหว่างอินเดียและตะวันตกเท่านั้น แต่ยังขยายขอบข่ายไปถึงปรัชญาสมัยโบราณและสมัยปัจจุบันของจีน ญี่ปุ่น ปาเลสไตน์ อียิปต์อีกด้วย โปรดดู Dhirendra Mohan Datta, *Radhakrisnan and Comparative Philosophy*, Quoted in Paul Arthur Schilpp, *The Philosophy of Sarvepalli Radhakrisnan*, (New York : Tudor Publishing Company, 1952), pp. 672-673

^๓ Fung Yu-Lan, *A History of Chinese Philosophy Vol. I & II*, (U.S.A. : Princeton University Press, 1969)

^๔ Hajime Nakamura, *Ways of Thinking of Eastern Peoples : India-China-Tibet-Japan*. (Hawaii : East-West-Center Press, Hawaii, 1964)

^๕ Dr. R.C. Majumdar *Classical accounts of India*, (Calcutta : Firma K.L. Mukho-padhyay, 1960), p. 274 - 275

เจริญแล้วในด้านวัฒนธรรมทั้งตะวันตกและตะวันออก^๖ ในสมัยต่อมา นักปราชญ์มุสลิมชาวอาหรับชื่อ อัลเบอร์นี (Alberuni c. 1030 A.D.) ได้สังเกตพระสนะของอินเดียของกรีกแล้วได้กล่าวว่า กรีกโบราณมีพระสนะเหมือนกับของอินเดีย^๗

เมื่อพิจารณาตามผลงานที่นักปราชญ์ต่าง ๆ วิจารณ์ไว้และจัดอยู่ในประเภทปรัชญาเปรียบเทียบนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ปรัชญาเปรียบเทียบภายในวัฒนธรรมนั้น มีอยู่ทั้งในฝ่ายตะวันตกและตะวันออก แต่ปรัชญาเปรียบเทียบต่างวัฒนธรรมนั้นได้เริ่มต้นโดยนักปราชญ์ตะวันตกก่อน ต่อมาเมื่อนักปรัชญาตะวันออกได้ศึกษาความคิดและวัฒนธรรมตะวันตกแล้วหวนกลับมาดูวัฒนธรรมของตนแล้ว การเปรียบเทียบในฝ่ายตะวันออกจึงเกิดขึ้น เกี่ยวกับเรื่องนี้จะขอนำมาแสดงไว้ในที่นี้โดยสังเขปต่อไปตามลำดับ

๒.๑ ปรัชญาเปรียบเทียบในตะวันตก

ปรัชญาเปรียบเทียบเกิดขึ้นเมื่อชาวตะวันตกได้ศึกษาภาษาสันสกฤตเบื้องต้นเกิดการศึกษาภาษาเปรียบเทียบก่อน ต่อมาจึงเกิดการศึกษาศาสนาเปรียบเทียบ ซึ่งมีท่านแมกซ์มิลเลอร์เป็นผู้นำทางด้านนี้ ส่วนปรัชญาเปรียบเทียบเกิดขึ้นเป็นวิชาหลังสุด

เมื่อเทียบกับวิชาฝ่ายภาษาและศาสนาทั้งสองดังกล่าวข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่า วิชาปรัชญาเปรียบเทียบยังมีอายุเยาว์ แต่เดิมนั้นนักเขียนวิชาปรัชญาทางตะวันตกส่วนมากไม่ค่อยรู้ปรัชญาตะวันออก ฉะนั้นจึงปรากฏว่าได้มีการเขียนลำดับปรัชญากันยืดยาว โดยพยายามพิจารณาว่าความคิดใดควรจะมีตำแหน่งในปรัชญา รัชเชลน่าจะรู้ถึงข้อผิดพลาดข้อนี้ จึงเรียกหนังสือที่ท่านเขียนขึ้นเล่มหนึ่งว่าประวัติปรัชญา ดิวเคย์กล่าวว่า ปรัชญาตะวันตกนั้นเป็นเพียงฉากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในถิ่นหนึ่งๆ เท่านั้น ไวท์เฮดก็มีความคิดคล้าย ๆ กันว่า ปรัชญาตะวันตกปัจจุบันนี้ก็ไม่มากกว่าเป็นเชิงอรรถ (Footnotes) ของปรัชญาเพลโต

ชาวตะวันตกได้รับรู้ปรัชญาตะวันออกก็โดยอาศัยการแปลผลงานของเมธีตะวันออกเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นผลงานแปลของนักปราชญ์ตะวันตก ผู้ที่ศึกษาศึกษาเรื่องของตะวันออกระหว่างคริสต์วรรษที่ ๑๕ เป็นต้นมาถึงศตวรรษที่ ๒๐

ชาวตะวันออกเป็นหน่อต้นกับปราชญ์ตะวันตกเหล่านี้เป็นอย่างดี ที่ได้แพร่ความคิดของตะวันออกไปตะวันตก แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นหน่อต้นกับชาวตะวันตกอีกที่ช่วยให้ชาวตะวันออกได้มีความเข้าใจคำปรัชญาของตน โดยประเมินค่าปรัชญาตะวันออกในตะวันตกซึ่งปรากฏว่ามีนักปราชญ์ได้เข้ามาร่วมในการปฏิบัติการณ์ ที่สำคัญมีแมกซ์มิลเลอร์ (Max Müller), ดอยเสน (Deussen), วินเตอร์นิตซ์ (Winternitz), คีธ (Keith), วูดส์ (Woods), เซอร์บัตสกี (Stcherbatsky), เลกซ์ (Legge), ชาน (Chan), บอดด์ (Bodde), ฮุช (Hughes), อีเลียต (Eliot), ฉา (Cha), ราชกฤษณัน (Radhakrishnan), ทัส กุปตะ (Das Gupta), ฮู ชี (Hu Shi) ฟุง-ยู-หลาน (Fung Yu-Lan), ซุซูกิ (Suzuki), โซเกน (Sogen), ตะกะกุสุ (Takakusu) ฯลฯ

เพราะเหตุนี้ ชาวตะวันตกจึงมีวัตถุดิบสำหรับศึกษาปรัชญาเปรียบเทียบอยู่มาก แต่โอกาสอันมีได้เป็นประโยชน์แก่ชาวตะวันตกนี้ ความสนใจในปรัชญาตะวันออกจึงจำกัดอยู่แต่ชาวตะวันตกเท่านั้น ทั้งนี้เพราะอำนาจทางการเมือง ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และความสัมฤทธิ์ผลทางเทคนิคของตะวันตกได้ก่อให้เกิดทัศนคติยกตนว่าเหนือกว่า ตะวันออกกล่าวหลังกว่า ทัศนคติอย่างนี้ก็ยังปรากฏว่าเป็นโรคระบาดติดเป็นนิสัยของชาวตะวันตกที่ไปศึกษาวิชาการทางตะวันตกอีกด้วย ทัศนคติอย่างนี้ยังคงมีอยู่เมื่อเขาคิดว่าจะมีอะไรบางที่จะศึกษาได้จากตะวันออก ข้อยกเว้นเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็มีอยู่บ้าง เพราะปรากฏว่ามหาวิทยาลัยฮาวายอเมริกามีความสนใจปรัชญาเปรียบเทียบเป็นอย่างมาก ทั้งนี้จะเห็นว่าปรัชญาเปรียบเทียบก่อให้เกิดความเข้าใจความคิดและจิตใจของกันและกันได้ และน่าจะเป็นทางให้ปรัชญามีลักษณะเป็นสากลมากขึ้นกว่าเดิม จึงได้จัดให้มีการประชุมนักปรัชญาตะวันตกและตะวันออกขึ้นในปี ๑๙๓๕ ต่อมาในปี ๑๙๔๕ ได้จัดการประชุมใหญ่กว่าเดิมครั้งหลังนี้ ได้มีการตกลงให้มีการออกวารสารปรัชญาเปรียบเทียบขึ้น ในกลุ่มประเทศตะวันตกนั้น ปรากฏว่าประเทศเยอรมันและอเมริกาได้สนใจความคิดของตะวัน

๖ Hajime Nakamura, *Parallel Developments* (Tokyo: Kodansha LTD, 1975), p. 8

๗ Ibid. p. 9

ออกมากกว่าประเทศอื่น ๆ ในตะวันตก แต่ก็เป็นส่วน
เท่านั้น นักปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่ยังเป็นอัตนิยม
(egoistic) จึงยังมีได้มีการไหวตัวในด้านนี้นานนัก

๒.๒ ปรัชญาเปรียบเทียบในอินเดีย

ในอินเดียก่อนสมัยการปกครองชาวอังกฤษ และ
หลังจากนั้น นักปรัชญาของอินเดียส่วนมากได้ถกเถียงกัน
ถึงปรัชญาซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาติตนอย่างกว้าง
ขวาง แต่ท่านเหล่านั้นมิได้มีความคุ้นเคยกับปรัชญาใด ๆ
ของตะวันตกเลย ต่างมีความภาคภูมิใจในมรดกและ
คิดว่าปรัชญานั้นผูกขาดอยู่กับประเทศอินเดีย โดยเฉพาะ
ต่อมาเมื่ออังกฤษได้ตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นในอินเดีย มี
อาจารย์ชาวอังกฤษเป็นผู้สอน และมีวิชาศึกษาถิ่นเหมือน
อย่างในมหาวิทยาลัยของอังกฤษ แน่ชอน วิชาปรัชญา
ย่อมจะถูกบรรจุเป็นหลักสูตรของมหาวิทยาลัยด้วย แต่
นักศึกษาวิชาปรัชญาจบการศึกษาแล้วไม่เคยได้อ่าน
ปรัชญาอินเดียซึ่งเป็นอมตสมบัติแห่งชาติตนเลย ฉะนั้น
ปรัชญาเปรียบเทียบจึงยังไม่เจริญในมหาวิทยาลัยอินเดีย
ในระยะนี้

ระหว่างต้นศตวรรษปัจจุบัน นักศึกษาชาว
อินเดียผู้ได้รับการศึกษาปรัชญาตะวันตกได้รับการบรรจุ
เป็นอาจารย์สอนปรัชญาในมหาวิทยาลัย มีอยู่บ้างที่ได้
ศึกษาปรัชญาอินเดียจากบันทึกและเกิดความประทับใจ
ในความคิดของอินเดียสมัยโบราณและสมัยกลาง จึงได้
นำเอาวิชาปรัชญาอินเดียบรรจุเข้าเป็นหลักสูตร นับแต่
นั้นมา นักศึกษาอินเดียจึงได้ศึกษาปรัชญาอินเดียและ
ปรัชญาตะวันตกควบคู่กันไป และแม้นักศึกษาอินเดีย
จะยังคงศึกษาปรัชญาตะวันตกมากกว่าปรัชญาอินเดียก็
ตาม แต่เขาเหล่านั้นก็มีโอกาสที่จะนำเอามาเปรียบเทียบ
กันได้

อาจารย์ผู้ชักนำนักศึกษาปรัชญาเปรียบเทียบคือ
เซอร์บราเซนทรนาธ ซีล (Sir Brajendra Nath Seal)
ท่านผู้นี้เป็นศาสตราจารย์ในวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัย
กัลกัตตา และมีความเชี่ยวชาญในปรัชญาตะวันตกและ
อินเดียเป็นอย่างดี ผู้ที่สืบทอดเจตนารมณ์ต่อมาคือ
ราชกฤษณ์ และในตอนถึงศตวรรษเองวิชาปรัชญา
เปรียบเทียบจึงค่อย ๆ เป็นรูปร่างและค่อย ๆ เติบโต
ขึ้นกลายเป็นวิชาที่มีเสน่ห์เป็นที่น่าสนใจสำหรับนักศึกษา
อินเดียผู้ศึกษาวิชาปรัชญาโดยทั่วไป

และด้วยผลของการศึกษาแบบนี้อย่างนี้ ได้ทำให้วง
การศึกษาปรัชญาของอินเดียมีความคิดกว้างขวางและมั่น
คง ผู้ใดก็ตามที่ประสงค์จะรู้หรือเผยแพร่มรดกปรัชญา
ของอินเดีย จะต้องมีความรู้ปรัชญาอินเดียและปรัชญา
ตะวันตกเป็นอย่างดี ผลงานของ เก. ซี. ภักฐจารย์ศรี
อรพินท์ และราชกฤษณ์ เป็นต้น ล้วนเป็นประจักษ์
พยานแสดงให้เห็นแนวโน้มดังกล่าวนี้

๒.๓ ปรัชญาเปรียบเทียบในจีน

ในบรรดาวัฒนธรรมที่สำคัญของตะวันออก นอก
จากวัฒนธรรมอินเดียดังกล่าวแล้ว ยังมีวัฒนธรรมจีน
และญี่ปุ่นอีก ซึ่งมีความสำคัญและนิยมนำมาศึกษา
เปรียบเทียบกับปรัชญาตะวันตก ประเทศทั้งสองนี้มี
ความต่อเนื่องในการดำรงเชื้อชาติและแผ่นดินของตนมา
เป็นระยะเวลานาน แม้จะได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา
ซึ่งเป็นวัฒนธรรมอินเดีย แต่ก็สามารถมีพัฒนาการทาง
วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองขึ้นได้แตกต่างออกไป
จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก

การเปรียบเทียบวัฒนธรรมต่างระบบในจีนนั้น
น่าจะเกิดขึ้นเมื่อพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้าไปกระทบ
กับวัฒนธรรมเดิมของตน เพราะได้ปรากฏว่ามีผลงาน
หลายเรื่องที่ได้นำมาขึ้นเพื่อแสดงความคิดเห็นเปรียบเทียบ
เกิดขึ้นในระยะนี้ “ฮุงมิงฉี” (Hung - ming - Chi)
เขียนโดยเซงหยู (Seng - Yu 445 - 558) และ “กวางฮุง
มิงฉี” (Kuang Hung - ming - Chi) เขียนโดยเต้าซวน
(Tao - hsuan 596 - 687) เป็นต้น

จากหลักฐานข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า ปรัชญา
เปรียบเทียบในประเทศจีนนั้น ตั้งแต่เดิมน่าจะเป็นการ
เปรียบเทียบความคิดภายในวัฒนธรรมตนเอง และเปรียบเทียบ
ความคิดของตนกับอินเดียเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการ
เปรียบเทียบวัฒนธรรมของตนกับของตะวันตกนั้นน่าจะ
เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ปลายรัชสมัยราชวงศ์หมิง (Ming) คือ
ในระหว่างปลายศตวรรษที่ ๑๔ และต้นศตวรรษที่ ๑๖ ใน
ระยะนี้ปรากฏว่านักปราชญ์จีนได้เริ่มสนใจวิชาคณิต
ศาสตร์ ดาราศาสตร์ ทักษะธรรมชาติวิทยาได้นำไปเผยแพร่
ปราชญ์ที่สนใจในปรัชญาตะวันตกในสมัยต่อมาควร

๔ Hajime Nakamura. *Parallel Developments*,
op. cit. p.8

ระบุไว้ในหนังสือกังยูไว่ (Kang Yu-wei 1858-1927) ท่านผู้นี้เป็นนักการเมืองแต่ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาตะวันตกในสมัยนั้นยังมีน้อย ส่วนใหญ่จำกัดอยู่เพียงความรู้แคบๆ เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และศาสนา นักปราชญ์ที่สำคัญที่ได้นำความรู้ทางตะวันตกมาเผยแพร่ต่อมาคือ เยนฟู (Yen-Fu 1853-1920) รัฐบาลจีนได้ส่งท่านผู้นี้ไปเรียนนาวิทยาศาสตร์ที่ประเทศอังกฤษ และได้สนใจวิชาขงามนุษยศาสตร์ที่มีอยู่ในสมัยนั้น หลังจากกลับมาแล้วได้แปลหนังสือที่สำคัญ เช่น วิชาพัฒนาการและจริยศาสตร์ของ โทมัส ฮักซลีย์ การสืบค้นธรรมชาติ และ สาเหตุของ ทรัพย์สินของชาติต่าง ๆ ของ ออดัม สมิท, การศึกษา สังคมวิทยาของเฮอริเบิร์ต สเปนเซอร์, เสรีภาพและระบบตรรกวิทยาของจอห์น สจ๊วต มิลล์ เป็นต้น อีกผู้หนึ่งในสมัยนี้คือ วังเกาไว่ (Wang Kao-wei 1877-1927) ปรากฏในงานเขียนของท่านผู้นี้ว่ามีความสนใจในปรัชญาของคานท์และโซเฟนเฮาเออร์ แสดงให้เห็นว่ามีความแตกต่างจากเยนฟู ซึ่งมีความสนใจในปรัชญาของอังกฤษ ที่มหาวิทยาลัยปักกิ่งสมัยนั้น ปรากฏว่าได้มีโครงการสอนปรัชญาจีน ปรัชญาตะวันตกและปรัชญาอินเดีย แต่เปิดสอนได้แต่ปรัชญาจีน หลังสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นสาธารณรัฐและได้ปรากฏว่าในระหว่างปี ๑๙๑๕-๒๐ ได้มีการเชิญ จอห์น ดิวอี้ และ เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ ไปปาฐกถาที่มหาวิทยาลัยปักกิ่ง ซึ่งนับว่าเป็นครั้งแรกที่ไปประเทศจีน การเปรียบเทียบปรัชญาจีนกับความคิดของตะวันตกนั้นส่วนใหญ่เป็นผลงานของคณะสอนศาสนา ซึ่งได้ทำการแปลปรัชญาจีนเป็นภาษาอังกฤษ และแปลปรัชญาตะวันตกเป็นปรัชญาจีน และผลงานเช่นนี้ได้ทำให้นักปราชญ์ตะวันตกบางท่านสนใจปรัชญาจีน และได้บันทึกเป็นข้อสังเกตไว้เช่นไลบ์นิซ (Leibniz), โวลฟ์ (Wolff), และวอลแตร์ (Voltaire) เป็นต้น ความสนใจในปรัชญาต่างวัฒนธรรมของจีน ในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสาธารณรัฐมาสู่ระบบคอมมิวนิสต์จะเป็นอย่างไรนั้น ยังไม่มีเอกสารที่จะสืบทราบได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามการสำรวจประวัติความเป็นมาของปรัชญาเปรียบเทียบอย่างคร่าว ๆ นี้ ได้ให้ข้อสรุปแต่อย่างหนึ่งว่า

ปรัชญาเปรียบเทียบในประเทศจีนระหว่างปรัชญาจีนกับตะวันตกนั้นยังไม่มีการอย่างจริงจังมากนัก ปัจจุบันผลงานเปรียบเทียบเกี่ยวกับจีนส่วนมากเป็นผลงานของนักปราชญ์ชาวตะวันตก

๓. ขอบข่าย เนื้อหา และวิธีการของปรัชญาเปรียบเทียบ

๓.๑ ขอบข่าย

ปรัชญาเปรียบเทียบ เป็นการเปรียบเทียบปรัชญาหรือความคิดที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เท่าที่พบเห็นมักจะมีการเปรียบเทียบพระสนะของนักปรัชญา ๒ คน เป็นคู่ ๆ จากวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เช่น พระเยซูกับคานธี แบรดเลย์กับสังกราจารย์ โตเครตีส์กับพระพุทธเจ้า สบโนชากับเวทานตะ ค่านที่กับมารชมิกอริสโตเติลกับภควัทคีตา เหลาจื๋อกับสบโนชา ทฤษฎีอะตอมของกรีกกับของฮินดู การเปรียบเทียบที่กว้างขวางออกไปอีกเป็นการเปรียบเทียบพระสนะต่าง ๆ จากอารยธรรมทั้งหมด ซึ่งอาจจะเป็นการเปรียบเทียบลักษณะกว้าง เช่น อุดมคติระบบต่าง ๆ จนกระทั่งถึงพระสนะที่สำคัญ ๆ ทุกสิ่งที่อยู่ในทุกวัฒนธรรม จึงเห็นได้ว่าปรัชญาเปรียบเทียบตามความเข้าใจเป็นเรื่องที่ซับซ้อน ขยายใหญ่โตมโหฬารและยังมีงานต่าง ๆ ที่จะทำให้ได้อีกมาก และต้องใช้เวลานานจึงจะทำให้ได้อย่างครบถ้วน แต่เท่าที่วิชาเปรียบเทียบได้พัฒนาการขึ้นมาจนกลายเป็นวิชาในปัจจุบันนี้ ก็มีการทำกันได้แต่เพียงบางแห่งหรือบางเรื่องในวัฒนธรรมที่สำคัญคือ อินเดีย จีนและยุโรป และมีบางที่ขยายขอบข่ายเข้าไปถึงวัฒนธรรมของมุสลิมด้วย

๓.๒ เนื้อหา

ปรัชญาเปรียบเทียบเกิดจากการเปรียบเทียบ จึงมิได้มีเนื้อหาสำเร็จรูปที่เกิดขึ้นจากการคิดการไตร่ตรองเหมือนปรัชญาทั่วไป แต่เป็นเนื้อหาที่เกิดขึ้นจากเนื้อหาของนักคิดในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นเนื้อหาที่มีอยู่แล้ว เนื้อหาเหล่านี้จะกลายมาเป็นเนื้อหาของปรัชญาเปรียบเทียบได้ก็ต่อเมื่อมีการเปรียบเทียบเกิดขึ้น และเนื้อหาของปรัชญาเปรียบเทียบจะสมบูรณ์ขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อการเปรียบเทียบนั้นได้มีการกระทำกันอย่างครบถ้วนใน

ทุกๆ วัฒนธรรม เนื้อหาของปรัชญาเปรียบเทียบมักจะเกิดจากการเปรียบเทียบพระชนะในวัฒนธรรมต่าง ๆ แต่ก็มีได้มีเนื้อหาเหมือนกับเนื้อหาเดิมที่มีอยู่ในแต่ละวัฒนธรรมในการเปรียบเทียบนั้น ผู้เปรียบเทียบอาจจะพบปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งอาจจำเป็นต้องมีการค้นหาข้อเฉลยกันใหม่ที่แตกต่างกันออกไปจากที่เคยมีอยู่แต่เดิม และข้อเฉลยเหล่านั้นก็จะกลายเป็นเนื้อหาใหม่ของปรัชญาเปรียบเทียบโดยเฉพาะ ซึ่งมีความถูกต้องมากกว่าและเป็นสากลมากกว่าอนึ่งในการเปรียบเทียบปรัชญาในทุกวัฒนธรรมจะได้รับการทดสอบและทำให้บริสุทธิ์จากการเปรียบเทียบขึ้นเรื่อยๆ จนในที่สุดก็อาจสามารถหล่อหลอมให้เข้ากันได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ซึ่งถ้าหากได้มีการกระทำจนถึงขั้นที่สมบูรณ์แล้ว โดยอาจมีหลักปรัชญาสำหรับยึดถือเป็นสากลร่วมกัน อันจะเป็นผลทำให้เกิดเอกภาพและสันติที่ควรเกิดขึ้นได้

๓.๓ วิธีการ

การศึกษาพระชนะของวัฒนธรรมที่ต่างกันโดยเปรียบเทียบนั้น เมื่อพิจารณาตามประวัติความเป็นมาของวิชานี้ดังกล่าวในข้อ ๒ แล้ว ได้พบมีข้อสังเกตเกี่ยวกับวิธีการเปรียบเทียบประการหนึ่ง คือ มักจะใช้วิธีการสังเกตความคล้ายคลึงและความแตกต่างเป็นหลัก แต่เนื่องจากการเปรียบเทียบปรัชญาได้ก้าวขึ้นสู่ลักษณะวิชาแล้ว วิธีการทั้งสองนั้นน่าจะได้อีกกฎเกณฑ์เพิ่มเติมอีก และเนื่องจากวิชานี้เป็นวิชาที่ยังมีพัฒนาการไม่มากนัก จึงยังมิได้พบว่ามียกปรัชญาใดวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับวิชานี้ไว้อย่างชัดเจนและสมบูรณ์ วิธีการเปรียบเทียบนั้นแม้จะได้นำมาใช้กันในหลาย ๆ สาขาวิชา ซึ่งในแต่ละวิชาก็มีได้มีวิธีการที่ตรงกัน ทั้งนี้เพราะแต่ละวิชาต่างมีลักษณะพิเศษของตนเองโดยเฉพาะ วิธีการที่น่าจะเหมาะสมสำหรับวิชาเปรียบเทียบนี้ น่าจะกำหนดได้เป็น ๒ หัวข้อ คือ ๑) ทศนคติ ๒) ศิลปวิธี

๑) ทศนคติ

(ก) นักปรัชญาผู้ทำการเปรียบเทียบจะต้องยอมรับอย่างคลิเมนต์แห่งอเล็กซานเดรีย (Clement of Alexandria) ว่า ปรัชญานั้นมีอยู่ในวัฒนธรรมของชนทุกชาติ นักปรัชญาผู้บกพร่องในทศนคติเช่นนี้มักจะถือว่าปรัชญานั้นมีอยู่เฉพาะในวัฒนธรรมของตนเท่านั้นเหมือนดังนักปรัชญาชาวตะวันตกสมัยปัจจุบันบางคนและนัก

คิดชาวอินเดียในสมัยก่อนอังกฤษปกครองส่วนมากเคยยึดถืออยู่ ยกตัวอย่างเช่นในหนังสือ “ปรัชญากรีก” ของ สเตซ ที่กล่าวว่า ปรัชญาอินเดียไม่เป็นปรัชญาเป็นต้นเหตุผลของสเตซเกี่ยวกับเรื่องนี้มีอยู่ว่า ปรัชญาอินเดียไม่แยกจากศาสนาและการประพฤติปฏิบัติ คิดที่ถือว่าความรู้เป็นไปเพื่อความรู้ค้นหาได้ยาก ความรู้มีไว้เพื่อเป็นทางสำหรับนำไปสู่ความหลุดพ้น^๕ แท้จริงความคิดทางปรัชญาอินเดียนั้นแม้จะไม่แยกจากศาสนา แต่ก็มีใช้จะไม่มียกย่องอย่างที่ว่าปรัชญาตะวันตกมี สเตซเองก็ยอมรับว่า “ความคิดที่ว่าปรัชญาและศาสนาไม่มีสิ่งร่วมกันและแยกกันอย่างสิ้นเชิง นับเป็นความคิดที่ผิด”^๖ หน้าที่ที่ต้องของนักปรัชญาเกี่ยวกับแก่นก็คือต้องนำสิ่งที่พบเห็นเหตุผลของปรัชญาที่รวมอยู่ในศาสนานั้นออกมาให้ได้ดังที่นักปรัชญาอินเดียได้กระทำการศึกษากันอยู่ในปัจจุบัน

^๕ W.T. Stace, *A Critical History of Greek Philosophy*, (London : Mcmillan, 1962), p. 14

^๖ Ibid.



บัน ทศนคติเช่นนี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นอุปสรรคของการศึกษาปรัชญาเปรียบเทียบที่ควรกำจัดให้หมดสิ้นไปก่อนทำการศึกษาปรัชญาเปรียบเทียบ

(ข) นักปรัชญาเปรียบเทียบจะต้องพร้อมที่จะยอมรับความจริงใหม่ ๆ ที่ค้นพบจากการเปรียบเทียบ ซึ่งความจริงที่ค้นพบใหม่นี้จะเข้ามาแทนที่ความจริงที่เคยยอมรับมาก่อน ดังนั้นทศนคติของนักปรัชญาในแง่ลึกคือต้องทำการศึกษาปรัชญาเปรียบเทียบด้วยจิตใจที่เป็นอิสระอย่างแท้จริง มีความซื่อตรงต่อข้อสรุปที่ตนได้รับไม่ว่าจะเป็นแง่รับหรือปฏิเสธ หากนักปรัชญาเปรียบเทียบขาดทศนคตินี้ การเปรียบเทียบน่าจะมีค่าเท่ากับการไม่เปรียบเทียบ เพราะยังมีทศนคติเก่าเดิมเหมือนเมื่อยังไม่ได้เปรียบเทียบและไม่ได้เกิดการเจริญงอกงามหรือเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด^{๑๑}

๒) ศิลปวิธี

ปรัชญาเปรียบเทียบเป็นวิธีการหรือเป็นปรัชญานั้น เป็นปัญหาที่เกี่ยวเนื่องกับเรื่องกล่าวถึง ซึ่งจะได้นำเหตุผลต่าง ๆ มาวินิจฉัยไว้ในหัวข้อต่อไป (๔) แต่เพื่อประโยชน์สำหรับตอนที่เราจะขอนำมากล่าวไว้เพียงเพื่อเป็นเครื่องประกอบวินิจฉัยเรื่องศิลปวิธี คือ ถ้าปรัชญาเปรียบเทียบเป็นวิธีการ ศิลปวิธีที่นำมาใช้ก็เพียงเปิดเผยความคล้ายคลึงหรือแสดงความแตกต่างเท่านั้น และถ้าปรัชญาเปรียบเทียบมิใช่เป็นการเปรียบเทียบอย่างเดียวนั้น แต่เป็นปรัชญาด้วย ศิลปวิธีที่นำมาใช้ก็เป็นศิลปวิธีทั้งหมดของปรัชญา และมีการเปรียบเทียบเป็นจุดนำประสานเชื่อมโยงความคิดและวัฒนธรรมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน มติข้อสรุปต่อปัญหานักคือปรัชญาเปรียบเทียบเป็นปรัชญา ดังนั้น ศิลปวิธีต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้ได้นอกเหนือจากการเปรียบเทียบ คือ ๑) มีการอ้างเหตุผล ๒) มีการแสดงออกทางความคิดอย่างมีระบบ ๓) มีการคิดในลักษณะที่เป็นการสร้างโลกทรรศน์ (Weltanschauung) ๔) มีการวิพากษ์และการคาดคะเน ๕) มีการตีความหมายใหม่และการตีค่า ๖) มีการวิเคราะห์การสังเคราะห์ ๗) มีการใช้ภาษาของตนเอง ๘) มีการสร้างด้วยจิตที่กล้าหาญและเผชิญภัย วิธีการของปรัชญาต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นศิลปวิธีในการสร้างสรรค์ปรัชญา ซึ่งเราอาจเลือกมาใช้ในการเปรียบเทียบได้ตามความเหมาะสม

๔. ปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับปรัชญาเปรียบเทียบ

๔.๑ ปรัชญาเปรียบเทียบเป็นวิธีการหรือเป็นปรัชญา

ในการตอบปัญหานี้ให้สมบูรณ์นั้น ก่อนอื่นน่าจะได้อำนาจของคำประกอบขึ้นพื้นฐานของปรัชญาว่ามีอะไรบ้าง แล้วจึงหวนกลับมาดูปรัชญาเปรียบเทียบว่าเป็นปรัชญาหรือไม่

ปรัชญาน่าจะประกอบด้วยองค์ประกอบขึ้นพื้นฐานอย่างน้อย ๖ ประการ คือ ๑) ปัญหา ๒) ทศนคติ ๓) วิธีการ ๔) กิจกรรม ๕) ข้อสรุป ๖) ผล

๑) ปัญหา ปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับธรรมชาติ ปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์ สังคมและจักรวาล ฯลฯ ย่อมเกิดขึ้นในจิตของมนุษย์ที่รู้จักคิดเป็นส่วนมาก และเมื่อได้มีการพยายามที่จะจัดการกับปัญหาเหล่านั้นมาเป็นเวลานาน ก็ทำให้เกิดมีการจัดปัญหาเหล่านั้นเป็นกลุ่มต่าง ๆ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับความรู้ ปัญหาเกี่ยวกับความจริง ปัญหาเกี่ยวกับค่า ปัญหาเกี่ยวกับสังคม ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ทำให้เกิดปรัชญาสาขาต่าง ๆ ขึ้น คือ ปัญหาเกี่ยวกับความรู้ ทำให้เกิดญาณวิทยา ตรรกวิทยา ปัญหาเกี่ยวกับความจริงทำให้เกิดอภิปรัชญา ภววิทยา และจักรวาลวิทยา ปัญหาเกี่ยวกับค่า ทำให้เกิดคุณวิทยา สุนทรียศาสตร์ จริยศาสตร์ ปัญหาเกี่ยวกับสังคมทำให้เกิดปรัชญาสังคม เศรษฐศาสตร์และปรัชญาการเมือง ปัญหาต่างๆ เหล่านี้มี ความซับซ้อนและสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จนกระทั่งไม่ว่าจะตอบปัญหาใดก็มีแนวโน้มที่จะเกี่ยวข้องไปถึงอีกปัญหาหนึ่ง หรือมีทางที่จะพูดถึงปัญหานั้นก่อนที่จะมาพูดถึงต้นตอของการจะตอบ ปัญหาที่สำคัญในปรัชญาก็คือจะทำให้ส่วนที่ดูเหมือนว่าแตกต่างกัน ซึ่งมีอยู่ในปัญหานั้นมารวมกันได้โดยไม่ขัดแย้งกันได้อย่างไร

๒) ทศนคติ ทศนคติของปรัชญา ก็คือ การเป็นผู้นิยมในเหตุผล ทศนคติของปรัชญาแตกต่างจากของ

๑๑ ทศนคติทั้งสองนี้ มีนักค้นคว้าบางท่านเรียกรวมว่า Existential attitude โดยแยกเป็น (ก) เรียกว่า open mind หรือ a tolerant attitude และ (ข) เรียกว่า open personality โปรดดู J.F.Staal, Advaita and Neo-Platonism, (India: University of Madras, 1961), p.17

ศาสนา คือ ทัศนคติของศาสนาเป็นเรื่องราวพร้อมที่จะ
ปรับสัทธิให้ถูกต้อง แต่ทัศนคติของปรัชญาเป็นเรื่อง
ของการพร้อมที่จะรับสัจจะและพร้อมที่จะรับหรือปฏิเสธ
ความเห็นเดิม การไม่ยอมรับสิ่งใดโดยอาจหาเหตุผล
หลักฐานเพียงพอ และการเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวางเหล่านี
เป็นทัศนคติที่ถูกต้องและเหมาะสมสำหรับนักปรัชญา

๓) วิธีการ วิธีการของปรัชญาได้รวบรวมมา
กล่าวไว้แล้วโดยสังเขปในข้อ ๑.๓ เรื่องศิลปวิธีในการ
สร้างปรัชญา

๔) กิจกรรม การจัดการกับปัญหาปรัชญานั้น
เป็นกิจกรรมของปรัชญา ซึ่งปรากฏในจิตของบุคคลต่าง
กัน ตั้งแต่ ผู้คิดปรัชญานั้นมีความประหลาดใจมองเห็น
ปัญหาครั้งแรก จนถึงบุคคลในระดับนักปรัชญาซึ่งมี
ความพยายามตั้งใจจัดการกับปัญหาอย่างจริงจัง มีการ
พบปะกันในระหว่างนักปรัชญา จนกระทั่งมีการจัดการ
ประชุมระหว่างชาติเพื่อจัดการกับปัญหา

๕) ข้อสรุป เป็นข้อสรุปจากการจัดการกับปัญหา
ที่เป็นปรัชญาถือได้ว่าเป็นปรัชญา

๖) ผลผลจากข้อสรุปที่ให้ประโยชน์เกี่ยวกับชีวิต
ของบุคคล สังคมและอารยธรรม น่าจะเป็นส่วนที่สำคัญ
มากที่สุดของปรัชญา เมื่อนำปรัชญาเปรียบเทียบกับ
พิจารณาตามองค์ประกอบจะเห็นได้ว่า “ปรัชญาเปรียบ
เทียบไม่ใช่วิธีการแต่เป็นปรัชญา” เพราะประการแรก
ปัญหาของปรัชญาเปรียบเทียบกับก็คือปัญหาของปรัชญา
หรือเป็นปัญหานั้นเดียวกันกับปัญหาปรัชญา ที่สับสน
ไปถึงปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติ ปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์
สังคม และจักรวาล ธรรมชาติของความรู้ ธรรมชาติของ
อันติมะตัจจะและค่า ฯลฯ อนึ่งในการเปรียบเทียบนี้
อาจจะเกิดปัญหาในทำนองเดียวกันหรือใหม่กว่ากันที่
กว้างขวางกว่าก็ได้ ปัญหาที่ปรัชญาเปรียบเทียบกับเพิ่มขึ้น
ก็เป็นปัญหาปรัชญาที่เกิดจากการเปรียบเทียบปรัชญานั้น
เอง ประการที่ ๒ เกี่ยวกับทัศนคติ เรื่องนี้ได้เขียนไว้
ในข้อ ๓ แล้วจะเห็นได้ว่า ทัศนคติของปรัชญา
เปรียบเทียบกับก็คือทัศนคติของปรัชญานั้นเอง แต่เป็น
ทัศนคติที่กว้างขวางกว่า เพราะต้องพิจารณาอารยธรรมที่
ต่างกัน ส่วนประการที่ ๓ เรื่องวิธีการนั้นไม่น่ามีปัญหา
อีกก็ต่อเมื่อปรัชญาเปรียบเทียบกับไม่ใช่เป็นเพียงวิธีการ แต่
เป็นปรัชญา วิธีการที่นำมาใช้ก็ต้องเป็นวิธีการของ



ปรัชญา และเราก็ได้ยืนยันมาแล้วข้างต้นว่า ปรัชญา
เปรียบเทียบกับนั้นเป็นปรัชญา ประการที่ ๔ เรื่องกิจกรรม
ปัจจุบันกิจกรรมของปรัชญาเปรียบเทียบกับได้ก้าวหน้าไปจน
ถึงมีการประชุมระหว่างชาติขึ้นแล้ว (ดูข้อ ๒.๑) ส่วน
เรื่องข้อสรุปและผลนั้นเราจะพิจารณาได้จากผลของการ
ประชุมระหว่างชาตินั้นว่า ได้พิจารณาปัญหาที่
สำคัญ ๆ ของอารยธรรม ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกัน
และกันมีการสังเคราะห์ความคิดทางปรัชญาทางตะวันตก
ตะวันออกสำหรับพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ร่วมกันมากขึ้น
ซึ่งจะเห็นได้จากหนังสือประเภทปรัชญาเปรียบเทียบกับได้มี
เพิ่มขึ้น แต่ก็ยังมีจำนวนไม่เป็นที่น่าพอใจนัก

๔.๒ คุณค่าของปรัชญาเปรียบเทียบกับ

๑) ปรัชญาเปรียบเทียบกับเป็นการเปรียบเทียบความ
คิดในวัฒนธรรมต่าง ๆ ดังนั้นจึงอุดมด้วยปัญหาและข้อ

เฉลยซึ่งเป็นมรดกสืบทอดมาของวัฒนธรรม มีความยิ่งใหญ่กว่าและกว้างขวางกว่าปรัชญาเปรียบเทียบจะรวมเอาความอุดมดังกล่าวในวัฒนธรรมที่แตกต่างกันและอยู่เหนืออารยธรรมเหล่านั้น ปรัชญาเปรียบเทียบจะมีรายละเอียดเพิ่มขึ้นมากมายจากการเปรียบเทียบและมีช่องทางที่จะตรวจสอบความคิดของกันและกันได้มาก

๒) ปรัชญาเปรียบเทียบจะทำให้เผชิญกับปัญหาใหม่และญาณทัศนะใหม่ดังต่อไปนี้ :

ก) ญาณทัศนะใหม่ต่อปรัชญาเก่าอาจจะเกิดขึ้นได้จากการมองปรัชญาจากแง่มุมใหม่ ๆ ทำทลายด้วยปัญหาใหม่ ๆ ทำให้อยู่ภายใต้การวิจารณ์ใหม่ ๆ ปรัชญาที่เกิดขึ้นในอารยธรรมที่ถูกทำลายเช่นนั้น จะได้รับการปรับปรุงแก้ไข การทำลายเช่นนั้นจะเกิดขึ้นทั้งในปรัชญาและปัญหาต่างๆ ของแต่ละอารยธรรม ตลอดไปถึงความสัมพันธ์ที่จะทำให้เกิดการรวมปรัชญาด้วย ปรัชญาเปรียบเทียบได้ทำให้เกิดการรวมแนวทางต่างๆ ที่พัฒนาอยู่ในอารยธรรมอื่น และก็ดูเหมือนว่าในปัจจุบันนี้ โลกจะขอร้องให้นักปรัชญาและประกาศกของอารยธรรมต่างๆ ได้ช่วยจัดหาทรรศนะที่กว้างขึ้นกว่าแต่ก่อน

ข) ญาณทัศนะใหม่ในบางครั้ง จะเกิดขึ้นเมื่อปรัชญา ๒ อย่างในอารยธรรมที่ต่างกันมาสัมผัสกันเป็นครั้งแรก และการเชื่อมประสานกันของปรัชญาทั้ง ๒ นั้นจะทำให้เกิดมีปรัชญาอย่างใหม่ ๓ ขนโดยมีปรัชญาทั้งสองเป็นพื้นฐาน และในตอนนั้น ความเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงก็จะเกิดขึ้นได้

ค) ขอบข่ายระดับสูงอย่างใหม่จะเกิดขึ้น เมื่อปรัชญาเปรียบเทียบวางแผนสำรวจ สร้างมาตรฐานและพัฒนาขอบข่ายเพิ่มขึ้น ความสำเร็จของปรัชญาเปรียบเทียบที่พัฒนาไปในขอบข่ายที่ขยายตัวจะช่วยเพิ่มพูนปรัชญาที่มีอยู่แล้ว ปรัชญาเปรียบเทียบได้เปิดอนาคตของปรัชญาขึ้นแล้วและจะมีพัฒนาการให้ขบคิดกันอีกต่อไป

๓) ทรรศนะที่เป็นจริงและถูกต้องจะเพิ่มขึ้น เพราะเราสามารถจะพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ หลายๆ ชนิดเพื่อให้ได้ข้อสรุปและได้รับการทดสอบจากแง่มุมต่างๆ ของอารยธรรมที่แตกต่างกัน ถ้าหากคำถามที่ว่า "มนุษยชาติจะได้รับความสุขเพิ่มขึ้น ถ้าหากว่าได้รับรู้ตัวเองและจักรวาลเพิ่มขึ้น" เป็นที่ยอมรับกันก็หมายความว่า

ว่า ปรัชญาเปรียบเทียบจะเป็นประโยชน์แก่มนุษยชาติได้ในแง่

๔) ปรัชญาเปรียบเทียบจะช่วยลดความขัดแย้งทางความคิดอันจะเป็นทางนำไปสู่ความขัดแย้งกันในทางปฏิบัติ จนกระทั่งอาจกลายเป็นสงครามที่ทำลายล้างอารยธรรมของกันและกันได้ คุณค่าของปรัชญาเปรียบเทียบมิใช่ดำเนินไปเพื่อปัญญาอย่างเดียว แต่น่าจะดำเนินไปเพื่อความดำรงอยู่ของอารยธรรมด้วย และถ้าหากว่าปรัชญาเปรียบเทียบมีแนวทางที่จะพัฒนาขึ้นจนกระทั่งสามารถลดความขัดแย้งเช่นนั้นได้ ย่อมเป็นที่แน่นอนว่า ปรัชญาเปรียบเทียบก็ย่อมจะมีคุณค่าควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง

๔.๓ ปัญหาเกี่ยวกับมาตรฐานที่ใช้กันในปรัชญาเปรียบเทียบ

ในการเปรียบเทียบความคิดต่างวัฒนธรรมกันนั้น เราควรจะใช้มาตรฐานอะไรเป็นเครื่องวัดหรือไม่ เพราะในการเปรียบเทียบนี้ถ้าไม่มีมาตรฐานจะไว้ที่แน่นอนแล้วเราก็ไม่อาจกล่าวได้ว่า สิ่งนี้ดีกว่าสิ่งนั้น หรือสิ่งนี้เลวกว่าสิ่งนั้น เป็นต้น ถ้าหากว่าควรมี ในวิชาปรัชญาเปรียบเทียบ มาตรฐานควรจะเป็นอย่างไร เนื่องจากวิชาที่ยังอยู่ในระยะเริ่มต้นของการพัฒนาการอันยาวนาน เราจึงยังไม่พบว่าผู้ใดได้กำหนดมาตรฐานอันแน่นอนไว้ เท่าที่พบมีแต่เพียง "ข้อเสนอ" (proposals) สำหรับทดลองใช้ (tentative) เท่านั้น ได้มีผู้เสนอมาตรฐานทำนองนี้ไว้ ๕ อย่าง^{๑๒} ในแง่มุมต่างๆ กัน บางอย่างก็ไม่ค่อยชัดเจนนัก แต่ก็ให้แนวทางที่เป็นประโยชน์มาก น่าจะได้นำมาพิจารณากันไว้เพื่อความก้าวหน้าต่อไปดังนี้

๔.๓.๑ การใช้หลักอรรถนัยหรือปรัชญาของคนเป็นมาตรฐาน ปรัชญาเปรียบเทียบโดยทั่วไปจะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติในลักษณะที่เปรียบเทียบกับตนเองเป็นเบื้องต้น ถ้าเขารู้อีกปรัชญาหนึ่ง เมื่อเผชิญกับอีกปรัชญาหนึ่ง ก็เป็นธรรมดาที่เขาจะต้องเปรียบเทียบกับตนเอง และถ้าเขายอมรับว่าทรรศนะของเขาเป็นสัจจะ ก็เป็นธรรมดาอีกที่เขาจะต้องตัดสินปรัชญาอื่นว่าเป็นเท็จโดยมีพัตตังคศึกษาแต่อย่างใด แต่ถ้าเขาได้มีความคุ้นเคยกับปรัชญาอื่น ๆ

๑๒ Archie J. Bahm. *Comparative Philosophy*, (New Delhi : Vikas Publishing House, 1977) pp. 25-43

แล้วยังคงยึดถือปรัชญาของตนเองเป็นมาตรฐานอยู่ก็ หมายความว่าความยึดถือเช่นนั้นได้กลายเป็นนิสัยยากที่จะ ทำลายได้เสียแล้ว ถ้าหากเขาจะสนใจปรัชญาอื่นบ้าง ก็เป็นการสนใจเพื่อยกย่องปรัชญาของตนเอง มาตรฐาน นั้นแม้จะไม่ดีพอ แต่ก็ไม่ว่าจะทั้งไปทั้งหมดหรือทั้ง เร็วเกินไป เพราะ (๑) ทรรศนะของตนอาจจะถูก บางส่วนหรือถูกต้องที่สุดก็ได้ ต้องหาทางพิสูจน์และ ทดสอบกับทรรศนะในอารยธรรมอื่น ๆ อีกต่อไป และ จากการพร้อมที่จะทดสอบเช่นนั้น จิตใจต้องค่อย ๆ เปิด กว้างขึ้น (๒) ถ้าทรรศนะของตนถูกต้องและได้ทดสอบ ในอารยธรรมอื่นมากขึ้น ทรรศนะของเขาก็จะถูกต้อง มากขึ้นและถูกต้องมากที่สุด จนกระทั่งเป็นที่ยอมรับกัน ในอารยธรรมอื่น ปรัชญาใดจะเป็นจริง ต้องไม่เป็นจริง เฉพาะตน (subjective) แต่มันจะต้องเป็นจริงโดยปรนัย (objective) คือ ใคร ๆ ก็ต้องเห็นจริงด้วย

๔.๓.๒ การใช้หลักสัมพัทธนิยมเป็นมาตรฐาน ทรรศนะเกี่ยวกับสัมพัทธนิยมในทางวัฒนธรรมนั้นถือว่าการเชื่อว่า ดี-เลว-ถูก-ผิด-จริง-เท็จ และการตัดสิน ในทำนองนั้นขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง โดยเฉพาะ เมื่อก่อนการเดินทางออกจากวัฒนธรรมหนึ่งไปสู่อก วัฒนธรรมหนึ่งก็จะระมัดระวังตัวตามคำแนะนำว่า “เข้า เมืองตาหลว ต้องหลวตาตาม” เพราะฉะนั้นทรรศนะ สัมพัทธนิยมจึงถือว่าแต่ละวัฒนธรรมต่างมีมาตรฐาน สำหรับตัดสินของตนเอง มาตรฐานของทรรศนะนั้นก็คือ “ไม่มีมาตรฐาน” ทรรศนะสัมพัทธนิยมนั้นเมื่อนำมาใช้ กับบุคคลก็ยิ่งจะเลวร้ายลงไปอีกคือ แต่ละบุคคลต่างมี ลักษณะเฉพาะ มีการสืบสายทางบรรพบุรุษของตน มี ประสบการณ์ของตน ทรรศนะเช่นนั้นเป็นแหล่งที่มาของ ความเชื่อของ จอห์นลอค ซึ่งเป็นนักประสบการณ์นิยม เขาให้เหตุผลว่าจิตของมนุษย์ทุกคนเกิดมาด้วยจิตว่างเปล่า และมาได้รับจินตภาพจากเหตุการณ์และประสบ การณ์อันภายหลัง แต่ละคนจึงมีประสบการณ์เฉพาะ ตน ทรรศนะนั้นยังแคบลงยิ่งกว่าเรื่องทางวัฒนธรรม และ ปรากฏว่ายังมีทรรศนะที่แคบยิ่งกว่านั้นอีก คือ ขณิก สัมพัทธนิยม (Momentary relativism) ซึ่งถือว่าประสบ การณ์ของบุคคลเป็นขณิกะ (Present moment) จำกั ดอยู่แค่ปัจจุบัน สิ่งที่ผ่านมาไปแล้วไม่มี สิ่งที่เป็นอนาคตไม่มี ทุกสิ่งที่มีอยู่คือปัจจุบัน ปรัชญาเปรียบเทียบจึงเป็นเรื่อง

เหลวไหล ทรรศนะเช่นนั้นแม้จะเป็นนิเสธ (Negative) ต่อ วิชา ปรัชญาเปรียบเทียบก็มีได้ไว้ประโยชน์เสมอไป วัฒนธรรมในอดีตแม้จะไม่ชัดเจนเท่าปัจจุบันแต่ก็เป็น มรดกตกทอดที่เราจะนำมาเป็นเครื่องมือสำหรับพิจารณา ลู่ทางที่เหมาะสมในอนาคตได้ และอนาคตนั่นแม้จะเป็น สิ่งที่ยังไม่ถึง แต่ก็เป็นสิ่งที่เราต้องคำนึงถึงด้วยความ รอบคอบ ซึ่งต้องอาศัยมรดกในอดีตร่วมกับผลในปัจจุบัน สิ่งสัมพัทธนิยมได้ให้แง่คิดที่เป็นประโยชน์ต่อปรัชญา เปรียบเทียบก็คือวัฒนธรรมหรืออารยธรรมนั้นมีลักษณะ เฉพาะในตัวเอง จึงเป็นหน้าที่ของนักปรัชญาเปรียบเทียบ จะพิจารณาว่า ในลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันจะปรับ ทิศทางให้เข้ากันได้อย่างไร และลักษณะที่คล้ายคลึงกัน นั้นจะนำมาส่งเสริมกันและกันได้อย่างไร และจะให้เกิด ประโยชน์ร่วมกันได้อย่างไร

๔.๓.๓ การใช้ลักษณะสากลเป็นมาตรฐาน ปรัชญาเปรียบเทียบเกิดจากการค้นพบว่าไม่มีปรัชญาที่แตก ต่างกัน เมื่อได้สังเกตความแตกต่างและความเหมือนกัน ระหว่างปรัชญาในอารยธรรมที่ต่างกันแล้ว การแสวงหา ความเปรียบเทียบกันในแง่มุมบางประการก็จะเกิดขึ้น ถ้า หากพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ก็ไม่มีอะไรที่ จะนำมาเปรียบเทียบกัน หรือถ้าหากเหมือนกันอย่าง สิ้นเชิง ก็ดูเหมือนว่าการเปรียบเทียบจะไม่มีมีความสำคัญ นัก แต่ถ้ามีความแตกต่างกันบ้าง เหมือนกันบ้าง ไม่ ค่อยจะชัดเจนนัก การเปรียบเทียบก็จะมีประโยชน์ เพราะความหมายในปรัชญาที่แตกต่างกันนั้นจะสะท้อน แสงให้แก่กันและกันหรือขยายความกันและกันในแง่มุม ต่าง ๆ ทำให้ความแจ่มแจ้งเพิ่มขึ้น ปัญหาก็คือใน ปรัชญาที่แตกต่างกันจะมีลักษณะใดที่พ้องกันพอที่จะ นำมาเป็นมาตรฐานสากลสำหรับตัดสินในการเปรียบเทียบ เมื่อได้มาตรฐานแล้ว ก็จะสามารณำมาวัดได้ ปรัชญา ใดมีระดับสูงและระดับต่ำกว่ากัน การค้นหาลักษณะ สากลนั้นอาจจะตรวจสอบลักษณะที่ทงทนสืบเนื่องกันมาใน อดีตได้ ลักษณะใดที่ยังจะต้องมีการทดลองกันอีกใน อนาคต ลักษณะนั้นก็เป็นที่น่าสงสัย ยังไม่อาจนำมาใช้ เป็นลักษณะสากลได้ แต่ถ้าลักษณะใดเกิดขึ้นในอดีต แล้วแพร่หลายและมีลู่ทางจะคงมีอยู่ต่อไปในอนาคต ลักษณะนั้นก็จัดเป็นลักษณะสากลได้ เราจะเห็นว่าการค้น หาหลักเกณฑ์นั้นแม้ว่าจะมีทางทำได้ ในทางปฏิบัติจริง ๆ ก็

รู้สึกว่าทำได้ยากไม่น้อยในการที่จะเลือกสรรว่า ลักษณะใดเป็นลักษณะสากล และจะมีลักษณะใดที่มากน้อยที่เราสามารถจะนำมาใช้ได้จะเป็นไปได้ใหม่ว่า “การอ้างเหตุผล” (argument), สัจจะ (Truth) เป็นลักษณะสากลเพียงแค่นั้นเราก็ไม่แน่ใจเสียแล้วว่า จะได้พบกับการถกเถียงกันมากมาย และจะยุติกันลงได้ อย่างไรก็ดีมาตรฐานเช่นนั้นก็จะกลายเป็นลักษณะอย่างหนึ่งที่นักปรัชญาเปรียบเทียบจะควรนำมาเป็นอุปกรณ์การสังเกตที่พร้อมจะนำมาใช้หรือ อาจจะนำมาใช้ได้ เมื่อถึงเวลาอันเหมาะสม

๔.๓.๔ การใช้ลักษณะพิเศษเป็นมาตรฐาน หากได้มีการสังเกตวัฒนธรรมและปรัชญาที่มีความแตกต่างกัน เราจะพบลักษณะพิเศษบางอย่างซึ่งมีปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมและปรัชญาอย่างใดอย่างหนึ่ง อันอาจจะถือเอาลักษณะนั้นเป็นมาตรฐาน ปัญหาที่น่าควรคำนึงก็คือ ถ้าฝ่ายหนึ่งมีลักษณะหนึ่งไม่มีจะเป็นการยุติธรรมหรือไม่ที่จะเอาไปตัดสินวัฒนธรรมอื่นซึ่งไม่มีลักษณะพิเศษเช่นนั้นว่ามีความดีกว่าและด้อยกว่ากันและกันหรือไม่ เราต้องยอมรับว่า ลักษณะพิเศษที่ว่ามีอยู่ ลักษณะบางอย่างเป็นเรื่องเล็กน้อย บางอย่างมีความสำคัญ บางอย่างมีลักษณะชั่วคราว บางอย่างถาวร บางอย่างเฉพาะถิ่น บางอย่างแพร่หลายในวัฒนธรรมต่าง ๆ มากกว่าหนึ่ง บางอย่างแพร่หลายทั่วไป ในการเปรียบเทียบนั้น เราอาจจะสนใจลักษณะที่กว้าง ๆ มีลักษณะถาวรและสำคัญ ไม่สนใจเรื่องปลีกย่อยชั่วคราว เฉพาะถิ่น และควรพิจารณาไปถึงว่าบางเรื่องอาจเห็นว่ามีค่าสำคัญมาก แต่กลับมีความสำคัญน้อยในเรื่องที่กว้างขวางกว่านั้นก็ได้ ในข้อ ๒ เรื่องสัมพัทธนิยมข้างต้น ได้กล่าวมาแล้วว่าแต่ละคนต่างมีภูมิหลังและประสบการณ์ต่างกัน จึงไม่ปรากฏว่ามีสัจธรรมอะไรที่เราจะยอมรับกันได้ตรงกันในทุกแง่มุม เรื่องวัฒนธรรมและปรัชญาที่ต่างกันนั้นแม้เป็นเรื่องที่กว้างกว่า แต่ก็ยากที่บุคคลที่มีวัฒนธรรมและปรัชญาแตกต่างกันจะยอมรับของกันและกันได้ และแม้จะทำให้ได้ก็ไมควรจะเอามาเป็นเกณฑ์ตัดสินในแง่ของใครดีกว่าหรือของใครด้อยกว่าแต่ควรเป็นการเพิ่มเติมหรือขยายความแก่กัน และกันอนึ่งในการเปรียบเทียบนั้นมักจะมีความสนใจกันในเรื่อง

ความแตกต่างกันและความคล้ายคลึงกัน ถ้าหากจะสนใจในแง่หนึ่ง ลักษณะพิเศษนั้นก็เหมาะที่จะนำมาใช้ในการทำความเข้าใจถึงความแตกต่างของกันให้ชัดเจนได้มากขึ้น

๔.๓.๕ การใช้ลักษณะเลือกสรรเป็นมาตรฐาน การเปรียบเทียบปรัชญานั้น เกิดมาจากการเปรียบเทียบภายในวัฒนธรรมของตนเอง ต่อมาจึงก้าวไปสู่การเปรียบเทียบต่างวัฒนธรรมกัน ในการเปรียบเทียบนั้น น่าจะเป็นไปในลักษณะเลือกสรร ทั้งนี้เพราะความรุ่มร้อนของระบบหนึ่งยังมีจำกัดจึงต้องเลือกลักษณะที่พบเห็นและทราบในแง่ใดแง่หนึ่งมาเปรียบเทียบ ขึ้นแรกอาจจะทำได้อย่างผิวเผิน ต่อมาเมื่อมีความรู้เพิ่มขึ้น ก็สามารถเปรียบเทียบได้ละเอียดเพิ่มขึ้น แต่การที่จะกระทำได้ทั้งหมดครบถ้วนทุกวัฒนธรรมนั้น เป็นการยากที่จะทำได้ภายในชีวิตของคนคนเดียว จึงจำเป็นต้องมีการสับภาระหน้าที่และเสริมต่อกันในบรรดานักปรัชญาเปรียบเทียบรุ่นหลัง ๆ ต่อ ๆ มา ปรัชญาเปรียบเทียบที่มีผู้จัดทำกันอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นการเปรียบเทียบกันในลักษณะเลือกสรรเป็นส่วนมาก ซึ่งในการเลือกสรรนั้นก็เลือกเอาหัวข้อที่สนใจหรือหัวข้อที่น่าจะมีปัญหาอย่างเดียวกับที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของตนขึ้นมาเป็นหัวข้อเปรียบเทียบ และหัวข้อที่เลือกสรรมาเปรียบเทียบนี้ ต่อไปก็จะพัฒนาจากแต่ละแง่แต่ละมุมก้าวขึ้นไปสู่การเปรียบเทียบทั้งหมดต่อไป เป็นที่น่าสังเกตว่าการเปรียบเทียบในลักษณะเลือกสรรนี้เป็นขั้นตอนของการเปรียบเทียบทั้งหมดเท่านั้น มิใช่เป็นมาตรฐานสุดท้าย เพราะถ้าถือเช่นนั้นจะทำให้การเปรียบเทียบนั้นต้องละทิ้งส่วนอื่น ๆ ที่น่ารุ่มร้อนเป็นอันมากไป ปัญหาที่สำคัญและยากที่จะหลีกเลี่ยงเกี่ยวกับการเลือกสรรก็คือ เราจะมีการเลือกสรรอันใด บางคนอาจจะใช้วิธีการง่าย ๆ ไปหาจากเรื่องที่ไม่ซับซ้อนไปหาเรื่องที่มีความซับซ้อน จากเรื่องที่ไม่ไกลไปหาเรื่องที่อยู่ห่างไกลจากเรื่องอัตนัย (Subjective) ไปหาเรื่องที่เป็นเรื่องปรนัย (Objective) จากเรื่องที่เป็นประโยชน์มากไปหาเรื่องที่เป็นประโยชน์น้อย จากปัญหาที่สำคัญไปหาเรื่องที่ไม่สำคัญ จากเรื่องที่ยากหรือยากทราบมากไปหาเรื่องที่ยากหรือยากทราบน้อย ฯลฯ และวิธีการที่ยากจะเสนอไว้ในที่นี้ก็คือ การเลือกสรรที่มองจากแง่ที่เพิ่มเติมความสมบูรณ์ให้แก่กันและกัน ทำให้ความแจ่มแจ้งในปัญหาที่ต้องการจะทราบนั้น ๆ มีเพิ่มขึ้น

๔.๓.๖ การใช้อุดมคติเห็นอรรถธรรมต่างๆ เป็นมาตรฐาน ถ้าเราได้พิจารณาข้อสรุปของนักปรัชญาเปรียบเทียบกับหลาย ๆ ท่าน เราจะพบลักษณะอย่างหนึ่งปรากฏเด่นชัดขึ้นมา นั่นคือ “อคติ” อันได้แก่การโน้มเอียงเข้าข้างวัฒนธรรมที่ตนเคยชินอยู่ ทั้งนี้ก็เพราะนักปรัชญาแต่ละท่านต่างมีเป้าหมายของชีวิตมาจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องตัดสินปัญหาใด ๆ ไปตามความโน้มเอียงของตนนี้ ดังนั้นเราจึงพบว่านักปรัชญาบางท่านเป็นชาวตะวันตกก็ย่อมจะใช้กระสวน (pattern) อย่างตะวันตกเป็นแบบของการคิด บางท่านที่เป็นชาวตะวันออกก็ย่อมใช้กระสวนอย่างตะวันออกที่ท่านเคยได้รับการฝึกฝนอบรมมา นี่ยิ่งเหมือนกับการศึกษาศาสนาเปรียบเทียบในระยะเริ่มแรกของคณะธรรมทูตฝ่ายคริสต์ศาสนานั่นเอง จากข้อสังเกตนี้ทำให้เราเห็นว่าอุดมคติที่เกิดจากวัฒนธรรมใด ๆ ก็น่าจะมีความโน้มเอียงเช่นนี้ทำนองเดียวกัน มีอุดมคติใดบ้างหรือไม่ที่เป็นอุดมคติสากล ถ้าหากอุดมคติเช่นนั้นได้ เราก็หวังที่จะให้อุดมคติอย่างหนึ่งสำหรับปรัชญาเปรียบเทียบคือการไม่สังกัดวัฒนธรรมใด ๆ หมด เป็นอุดมคติที่เป็นกลาง อยู่เหนือความแตกต่างทางวัฒนธรรมใด ๆ ทั้งปวง ปัญหาที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือ เราจะทำให้อุดมคติอย่างนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร จะมีทางเป็นไปได้หรือไม่ว่าเมื่อได้มีการศึกษารายละเอียดของวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่จะนำมาเปรียบเทียบแล้ว พยายามแสวงหาคำในวัฒนธรรมที่ต่างจากตน พิจารณาข้อมูลด้วยใจเป็นกลาง ประสานข้อมูลแตกต่างกันไปในทางที่ส่งเสริมกันและรวมกัน อุดมคติดังกล่าวอาจจะเกิดขึ้นได้ ปัญหาหนึ่งน่าจะได้รับการพิจารณาต่อไป อีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อมีอุดมคติในการพิจารณาแล้ว จะมีทางที่จะทำอุดมคติอื่น ๆ ที่แตกต่างกันรวมเข้ากันได้อย่างไร หรือไม่

๔.๓.๗ การใช้ลักษณะทั้งหมดเป็นมาตรฐาน การกำจัดอคติในการเปรียบเทียบนั้น มิใช่จะกระทำได้ง่าย ทางที่จะทำได้อีกทางหนึ่งก็คือ ยอมรับลักษณะทุกอย่างที่มีอยู่ในวัฒนธรรมทุกอย่าง นี่ยิ่งรวมถึงลักษณะพิเศษ ลักษณะสากล ลักษณะที่เกิดขึ้นในบางวัฒนธรรมหรือในบางอารยธรรม ปรัชญาเปรียบเทียบจะสมบูรณ์ไม่

ได้หากยังปรากฏว่ามีการละทิ้งรายการของปรัชญาเหลืออยู่ ถ้าหากเขาเริ่มต้นทำการศึกษาด้วยทฤษฎีที่ว่าแต่ละลักษณะทุกอย่างในปรัชญาของแต่ละวัฒนธรรมมีคุณค่าควรแก่การสนใจ ทฤษฎีที่เห็นว่าลักษณะใดสำคัญมากกว่าก็จะลดน้อยลงไป เพราะในการเปิดทางให้มีการศึกษาทุกลักษณะเท่าที่จะทำได้เช่นนั้น อาจจะเป็นทางทำให้ค้นพบลักษณะบางอย่างที่มีอยู่ในปรัชญาที่เรามองข้ามไปก็ได้ แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาแบบนี้เป็นเรื่องที่ยากเกินไปสำหรับคนๆ เดียว กลุ่มคนกลุ่มเดียวหรือห้องสมุดเดียว หรือแม้กระทั่งกลุ่มของหอสมุดใด ๆ ที่จะรวบรวมข้อมูลเพื่อทำการศึกษาได้ครบถ้วน แม้ว่าในปัจจุบันจะมีอุปกรณ์ในการแสวงหาและรวบรวมข้อมูลได้ดีกว่าแต่ก่อน แต่รู้สึกว่าเป็นเรื่องเกินความจำเป็นและต้องสิ้นเปลืองโดยใช้เหตุ อย่างไรก็ตาม แม้วิธีการอื่นๆ ก็ยังมีอยู่และนำมาใช้ได้ แต่ถ้ามีความอดทนพอและมีเงินพอ การศึกษาดูด้วยวิธีนี้น่าจะนำมาพิจารณา แม้จะทำได้ทั้งหมดครบถ้วน แต่ถ้าสามารถกระทำเท่าที่จะทำได้ ก็เชื่อว่าน่าจะได้รับข้อสรุปที่มีความชัดเจนและกว้างขวางยิ่งกว่าวิธีการอื่นๆ ก็ได้

๔.๓.๘ การใช้ปรัชญาโลกเป็นมาตรฐาน ถ้าโลกมีวัฒนธรรมโลกและมีปรัชญาโลกจะเป็นการ สะดวกที่จะนำมาใช้ตัดสินข้อปลีกย่อยที่แตกต่างกันได้ แต่วัฒนธรรมโลกและปรัชญาโลกเป็นเพียงอุดมคติ ไม่ทราบว่าจะเกิดขึ้นได้เมื่อใด และจะเกิดขึ้นได้หรือไม่ และถ้าเกิดขึ้นได้ จะมีลักษณะคงที่หรือเป็นวิวัฒนาการ และถ้ามีลักษณะคงที่ จะมีลักษณะอย่างไร และถ้ามีวิวัฒนาการจะเป็นชนิดที่จะถือได้ว่าเป็นมาตรฐานซึ่งเราไม่อาจตอบได้ เราเพียงแต่คาดว่า ถ้าโลกมีความใกล้ชิดกันขึ้น ก็อาจจะมีปรัชญาโลกขึ้นได้ แต่จะเกิดขึ้นโดยการเปรียบเทียบหรือเกิดโดยวิวัฒนาการนั้น เราไม่อาจคาดได้เพราะเป็นเรื่องห่างไกลสุดประมาณ แต่เท่าที่จะคาดได้ว่าจะต้องเกิดขึ้นก่อนข้างจะแน่ก็คือ ปรัชญาเปรียบเทียบจะยังคงมีวิวัฒนาการต่อไปอีก และเมื่อนักปรัชญาเปรียบเทียบรุ่นต่อไปได้ศึกษาข้อผิดพลาดของรุ่นเก่า ๆ แล้ว อาจจะพัฒนามาตรฐานอย่างใหม่ขึ้น เป็นมาตรฐานที่ดีที่สุดก็ได้ ปัจจุบันนี้ความเจริญของปรัชญาเปรียบเทียบดังกล่าวนี้ยังคงเป็นเพียงความคิดฝัน แต่เราก็ไม่ควรตัดโอกาสที่น่าจะเป็นไปได้ทิ้งไป จอห์น เอ ฮัตชินสัน น่าจะได้สังเกตเห็น

โอกาสเหมือนกันจึงได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๑๙๖๓ ได้มีการส่งยานอวกาศพร้อมด้วยนักบินอวกาศไปยังดวงจันทร์ หลังจากนี้หนังสือพิมพ์ต่างก็ได้อีกกลับมาสู่โลกโดยปลอดภัย ในระหว่างนี้ปรากฏว่ามนุษย์ทั่วโลกสามารถมีความกระตือรือร้นร่วมกัน มีความรู้สึกตื่นตัวร่วมกันได้ แม้จะเป็นระยะเวลาอันสั้นก็ตาม^{๑๓} ข้อสังเกตนี้เป็นเครื่องสนับสนุนข้อสรุปที่ว่า โลกเราน่าจะมีสิ่งที่ก้าวไปสู่จุดหมาย คือการมีทรศนะร่วมกันหรือมีปรัชญาโลกได้ในอนาคต

๔.๓.๙ การใช้ลักษณะที่ใช้เปรียบเทียบมาไว้ในอดีตเป็นมาตรฐาน ในการศึกษาปรัชญาเปรียบเทียบในอดีต เราอาจจะพบลักษณะที่นักปรัชญาเปรียบเทียบได้เคยใช้มาแล้วและอาจนำมาใช้ได้ นักปรัชญาเปรียบเทียบบางท่านหันมาสนใจปรัชญาเปรียบเทียบเพราะตนได้คลุกคลีกับวัฒนธรรมต่างๆ บางท่านก็สนใจเพราะผลงานที่นักปรัชญาเปรียบเทียบได้ทำไว้แล้ว เมื่อความสนใจได้รับการปลูกให้ต้นขึ้นแล้ว การแสวงหาทางเปรียบเทียบก็จะเกิดขึ้นเป็นผลตามมา เขาอาจจะศึกษาข้อสรุปของนักปรัชญาเปรียบเทียบในอดีต แล้วอาจมีมติยอมรับหรือปฏิเสธก็ได้ และเมื่อได้ศึกษากว้างขวางขึ้นเพียงใด มติของนักปรัชญาเปรียบเทียบในอดีตก็จะได้รับการตรวจสอบมากขึ้น และเหตุผลที่สนับสนุนและคัดค้านของนักปรัชญาเปรียบเทียบในอดีต อาจจะอำนวยประโยชน์เป็นมาตรฐานสำหรับนำมาประเมินความคิดเห็นของตนได้มากขึ้นเพียงนั้น ข้อบกพร่องของการใช้ลักษณะเป็นมาตรฐานก็คือ อาจจะทำให้เกิดการยึดถือแบบแผนตายตัว วิธีแก้ไขที่น่าจะเป็นไปได้ก็คือต้องสำรวจดูว่า มาตรฐานในอดีตใด ๆ ยังคงเป็นที่ยอมรับกันอยู่ มาตรฐานอันใดที่ไม่ยอมรับกันแล้ว มาตรฐานอันใดมีอคติ และมาตรฐานอันใดเป็นกลาง ฯลฯ เมื่อได้มีการถกเถียงกันคัดค้านกันและกันหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับมาตรฐานที่มีผู้เสนอไว้ในอดีต มาตรฐานในอดีตอาจได้รับการแก้ไขหรืออาจค้นพบมาตรฐานใหม่ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาการของมาตรฐานในอดีตก็ได้

๔.๔.๑๐ ข้อวิจารณ์ มาตรฐานต่าง ๆ ที่ได้นำมาเป็นข้อเสนอไว้ข้างต้น ยกเว้นข้อ ๒ (การใช้หลักสัมพัทธนิยมเป็นมาตรฐาน) ล้วนมีข้อบกพร่องด้วยกันทั้งสิ้น บางมาตรฐานเป็นการคาดคะเน บางมาตรฐานเป็นอุดมคติที่ยังเลือนลอย บางมาตรฐานก็รู้สึก

คล้าย ๆ จะเป็นทัศนคติและวิธีการ แต่ก็นับว่าเป็นการบุกเบิกทางความคิดที่มีประโยชน์มาก จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า ในขณะที่เรายังไม่มีมาตรฐานอย่างใดสำหรับเป็นหลักในการเปรียบเทียบที่แน่นอน เราอาจจะใช้วิธีสังเคราะห์ส่วนดีของมาตรฐานข้างต้นมาใช้ไปพลาง ๆ ก่อน โดยเพิ่มเติมมาตรฐาน “การทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน”, “การทำความเข้าใจความคิดของกันและกัน” หรือ “การเพิ่มเติมความคิดของกันและกัน” เข้าไปด้วย การเปรียบเทียบแบบนี้ทำให้สัญลักษณ์ปรัชญาตะวันตกเป็น W ตะวันออกเป็น E การเปรียบเทียบปรัชญาตะวันตกและตะวันออกก็ควรจะสมการ $W = E$ หรือ $E = W$ หรือ $W \text{ better than } E$ หรือ $E \text{ better or lower than } W$ แต่ควรเป็น $W + E$ คือเป็นการเปรียบเทียบเพื่อแสวงหาจุดร่วมเพื่อความเข้าใจหรือทำความเข้าใจหรือเพิ่มเติมซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามมาตรฐานนี้แม้จะยังไม่แน่นอน แต่ก็เป็นเรื่องที่เราควรที่จะกันหาหันต่อไป การเปรียบเทียบโดยอาศัยแต่เพียง “การเทียบเคียง” ความคล้ายคลึงหรือแสดงความแตกต่าง ประกอบการวิจารณ์โดยปราศจากมาตรฐานใดๆ เลยนั้น ย่อมหลีกเลี่ยงอคติที่โน้มเอียงเข้าข้างวัฒนธรรมของตนเองได้ยาก อคติเช่นนี้อาจจะเกิดขึ้นโดยจงใจหรือไม่ก็ตามย่อมเป็นสิ่งที่ไม่น่าพึงปรารถนาอย่างยิ่งสำหรับการเปรียบเทียบ

๔.๔ ปัญหาเกี่ยวกับกาลเวลาและความไม่ครบถ้วนของระบบความคิด

ในการเปรียบเทียบปรัชญาต่างวัฒนธรรมกันนั้น เราจะได้พบความคิดที่มีความแตกต่างเกี่ยวกับกาลเวลาที่มีความคิดบางอย่างเกิดขึ้นร่วมสมัยกัน และมีความคล้ายคลึงกันจนสามารถสืบสาวความสัมพันธ์กันในทางประวัติศาสตร์ได้ มีความคิดบางอย่างเกิดขึ้นก่อนแต่อยู่ในวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมที่จำกัดจึงไม่มีใครทราบ และมีความคิดบางอย่างที่เหมือนกันแต่ต่างสมัยเกิดขึ้นในวัฒนธรรมที่แพร่หลายจึงเป็นทฤษฎีกันคน นอกจากนั้นเรายังจะพบว่า ความคิดบางอย่างมีอยู่ในวัฒนธรรมหนึ่ง แต่ในอีกวัฒนธรรมหนึ่งไม่มี หรือมีอยู่บ้างแต่ไม่ครบถ้วน และ

๑๓ John A. Hutchinson Living Options in World Philosophy, (U.S.A. : University Press of Hawaii, 1977), p.1



ความคิดบางอย่างได้รับการพัฒนาไปมากในวัฒนธรรมหนึ่ง ส่วนอีกวัฒนธรรมหนึ่งยังคงอยู่ในกรอบเดิม หรือ ย่ำเท้าอยู่กับที่ ในการเปรียบเทียบกันนั้นเราจะคำนึงถึงเรื่องหรือไม่ เท่าที่ปรากฏ ผู้ทำการเปรียบเทียบปรัชญาดูเหมือนว่าจะสนใจเรื่องความคิดมากกว่า ว่ามีความแตกต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร เรื่องกาลที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับปรัชญาเปรียบเทียบนั้น หากจะเป็นที่สนใจก็น่าจะมีใช้จุดใดจุดหนึ่งของเวลา แต่น่าจะสนใจวิวัฒนาการทางความคิดซึ่งสัมพันธ์กับเวลาและสภาพแวดล้อม และหากจะมีการเปรียบเทียบก็น่าจะเปรียบเทียบกันได้ในงานนี้ ส่วนปัญหาเกี่ยวกับเนื้อหาที่ยังไม่ครบถ้วนนั้น ไม่น่าจะเป็นอุปสรรคต่อการเปรียบเทียบแต่ประการใด เท่าที่ปรากฏนักปรัชญาเปรียบเทียบก็มักจะเปรียบเทียบในความคิดเท่าที่มีอยู่แล้วและส่วนที่มิได้มีนั้นท่านก็จะเพิ่มเติมเอาจากส่วนที่มีของวัฒนธรรมอื่น เพื่อทำให้ระบบความคิดมีความสมบูรณ์ขึ้นตามความเหมาะสม

๔.๕ ปรัชญาเปรียบเทียบเป็นสาขาของปรัชญา หรือเป็นปรัชญาที่สูงกว่าปรัชญาที่สังกัดอยู่ในวัฒนธรรม

ในบ่อเกิดของปรัชญาเปรียบเทียบ (ข้อ ๑.๒) ได้กล่าวไว้แล้วว่า “ปรัชญาเปรียบเทียบเกิดขึ้นเพราะมนุษย์โลกมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเพิ่มขึ้น หมายความว่า การกระทบกระทั่งระหว่างวัฒนธรรม จะมีผลกระทบต่อนักปรัชญาในวัฒนธรรมให้สนใจวัฒนธรรมและความคิด

ที่แตกต่างออกไป ผลกระทบนั้นจะมีลักษณะเป็นวิภาษวิธี (Dialectic) คือมีการสนับสนุน (thesis) และคัดค้าน (Antithesis) กันไปมา ผลที่จะเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ต่อมาก็คือความคิด สรุปหรือสังเคราะห์ (Synthesis) เมื่อพิจารณาตามนี้ ปรัชญาเปรียบเทียบที่เกิดขึ้นเพราะการกระทบของวัฒนธรรมที่ต่างกันเช่นนั้นก็น่าจะถือได้ว่าปรัชญาเปรียบเทียบเป็นปรัชญาที่สูงกว่าปรัชญาที่สังกัดอยู่ในวัฒนธรรมของตน แต่นักปรัชญาเปรียบเทียบก็มิได้คาดหวังว่าปรัชญาเปรียบเทียบจะได้รับตำแหน่งอันมีเกียรติที่น่าริษยาเช่นนั้น นักปรัชญาเปรียบเทียบได้ศึกษาความคิดต่าง ๆ ด้วยการเปรียบเทียบที่ถูกต้อง จิตใจย่อมมีความกว้างขวาง มีสายตายาวไกลมีโลกทรรศนะที่รวบหมด ย่อมมีความอ่อนน้อมถ่อมตนพร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ความต้องการของนักปรัชญาเปรียบเทียบที่ควรจะเป็นก็คือ ต้องการความแจ่มแจ้งในความคิดและความเข้าใจซึ่งกันและกันของบุคคลต่างวัฒนธรรม และเนื่องจากนักปรัชญาเปรียบเทียบมิได้เป็นต้นกำเนิดของความคิดที่เป็นรากฐานของการเปรียบเทียบเขาจึงถือว่าความคิดใดๆ แม้จะเป็นความคิดใหม่ที่เกิดขึ้นจากการเปรียบเทียบก็ถือเป็นเพียงสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญาเท่านั้น ดังนั้นการเปรียบเทียบจึงเป็นเพียงอุปกรณ์หรือบริการอย่างหนึ่งสำหรับนักปรัชญาอาชีพ และผลของการเปรียบเทียบที่ได้รับก็จะเป็นความสำเร็จของบุคคลต่าง ๆ ในวัฒนธรรมต่าง ๆ ร่วมกัน